

Waldfreude

Formule voor een nieuwe grondhouding in de wereld

Renée Verberne

XIBIPÍÍO¹

A phenomenon on the boundaries of perception or experience

Pirahã (Amazonas, Brazil)

Reddingsfase

Al zolang ik me kan herinneren heb ik de ambitie om een wereldverbeteraar te zijn. Als jong kind wilde ik ‘Dierenarts zonder Grenzen’ worden – ik kon toen al geen keuzes maken – en ging ik voor Stichting Aap langs de deuren in ons dorp om ambassadeurs te vinden voor een vierkante kilometer regenwoud in Borneo. Niet dat het veel zoden aan de dijk zette, maar ik was ervan overtuigd dat ik met mijn acties een wezenlijke bijdrage kon leveren aan het ‘redden’ van de natuur. Slim van Stichting Aap om dit enthousiaste kinderen te laten doen.

Als tiener ontwikkelde ik juist een tragische attitude, door het besef dat de wereld zucht en kraakt onder het gewicht van machten die buiten mijn macht liggen. Deze tragiek bleek een goede inspiratiebron voor kunst. Mijn beeldend onderzoek kwam voort uit het verlangen om één te zijn met de natuur en tegelijkertijd uit het bewustzijn van de onmogelijkheid hiervan. Later leerde ik via de filosofie dat mijn houding, waarbij ik me bewust ben van het feit dat samenvallen met de natuur onmogelijk – of op z’n minst complex – is voor de hedendaagse, Westerse mens en dat er daarmee iets verloren lijkt te zijn gegaan, typisch postmodern is.

'Diep' (2012) | Eigen werk

ONDINNONK

The soul's innermost desires, as revealed in dreams
Iroquoian (North America)

Crisistijd

Deze tragische grondhouding lijkt alomtegenwoordig te zijn. Klimaatdepressie is een begrip onder jongeren. Immers, met name de jonge generatie groeit op met het besef dat ze leven te midden van een klimaatcrisis, met grondstoffen die eindig zijn en tegelijkertijd voelen ze zich niet bij machte om er iets aan te veranderen. Ergo: klimaatdepressie.

Techniekfilosoof Pieter Lemmens laat in zijn essay *Liefdeloze Wereld – Bernard Stiegler over de strijd om de geest in het hyperindustriële tijdperk* zien dat er volgens de Franse filosoof Bernard Stiegler nog een andere oorzaak is aan te wijzen voor het toenemende collectieve gevoel van existentiële leegte en depressie, dat met name de Westerse cultuur kenmerkt. Stiegler stelt namelijk dat onze geest en onze verlangens worden gekaapt en geëxploiteerd door het hedendaagse kapitalisme en consumentisme.

Deze annexatie van ons menselijk bewustzijn vindt plaats via wat hij de IC-technologieën noemt (radio, TV, film en internet) en heeft een negatieve invloed op onze psychische en collectieve individuatie – een term die Stiegler leent van filosoof Gilbert Simondon en die zo iets betekent als ‘individu-wording’. Deze ‘brainwash’ via onze schermen leidt ertoe dat we steeds meer een monocultuur aan het worden zijn, in plaats van individuen. “Het is deze exploitatie van de technologieën van de geest door de kapitalistische economie, waardoor onze verlangens worden uitgeput en onze aandacht vernietigd wordt.”² De articulatie van de individuen ten opzichte van het collectief neemt hierdoor steeds exclusiever de vorm aan van consumptie en dit is verantwoordelijk voor de diepgaande ‘symbolische misère’ waaraan onze decadente westerse democratieën volgens Stiegler lijden.³ Stiegler stelt feitelijk dat onze geest vervuild is geraakt en spreekt dan ook van “... een ‘geestelijke’ milieucrisis (die minstens zo ernstig is als de ‘natuurlijke’ milieucrisis en die misschien wel de belangrijkste oorzaak is achter de laatste.”⁴

Ik vraag me af of het mogelijk is om je als hedendaags, West-Europees mens te onttrekken aan dit annexatieproces en of het, ondanks alles wat er gebeurt in de wereld, mogelijk is om een andere grondhouding te vinden. Eén die niet zucht onder de tragedie van de klimaatcrisis, de exploitatie van onze geest en de scheiding tussen mens en natuur, maar die tot meer levensvreugde stemt, die onze psychische en collectieve individu-wording ten goede komt en die bovendien een brug slaat naar de natuurlijke wereld. Ik zoek feitelijk een andere manier om me te verhouden tot de wereld en tot de klimaatcrisis, die we misschien beter een ‘crisis van onze relatie tot de natuur’ kunnen noemen. Zelf ben ik namelijk klimaatdepressie-moe omdat deze tragische houding me niet gelukkig maakt, energie kost en weinig zoden aan de dijk zet in de wereld. Het is, kortom, geen zinvolle, vrolijke of zelfs maar efficiënte houding, gezien vanuit het perspectief van een wereldverbeteraar.

Als ik opkijk van mijn schrijfwerk, kijk ik uit over wat misschien wel het mooiste riviertje van de Ardennen is. De brede, ondiepe stroom baant zich, kronkelend over miljoenen keien, een weg door het landschap, terwijl overhangende bomen op haar oevers dansende schaduwen tekenen op het water en duizenden soorten grassen en bloemen aan de kant van de rivier beschutting bieden aan haar bewoners, waarvan vele voor mij een mysterie zullen blijven. Iedere ochtend en avond nestel ik me in een comfortabele campingstoel – ja, die bestaan – aan het water en neem ik de rivier in me op. De fonkelende schitteringen op het water in de laatste avondzon, het zachte, maar constante gekabbel van het stromende water en de geur van natte aarde, kruidige grassen en natuurwater maken een diepe indruk op me en ik kan niet anders dan er gebiologeerd naar blijven kijken.

Onttoveringsgolf

Hoe zijn we hier beland? In deze klimaatcrisis, of in het *Antropoceen*, het tijdperk waarin het Aardse klimaat en de atmosfeer de negatieve gevolgen ondervinden van menselijke activiteit? Een tijd waarin oceanen worden leeggevist en worden volgestouwd met plastic, waarin de lucht wordt volgepompt met broeikasgassen en waarin ieder jaar opnieuw meer bosbranden, overstromingen en hittegolven de Aarde teisteren? Allemaal omdat wij graag zo goedkoop mogelijk willen worden voorzien van vlees, kleding en technologie en voor lief nemen dat de Aarde hiervoor verder wordt uitgeput. De houding die aan dit handelen ten grondslag ligt en die al deze zaken met elkaar verbindt, is de houding dat wij mensen het middelpunt van de wereld zijn, en dat we zowel los van als boven de natuur staan.

Deze scheiding tussen mens en natuur is niet van vandaag op morgen ontstaan. De hedendaagse Engelse filosoof Timothy Morton heeft het in zijn boek *Humankind* over “...de *Severing*: een traumatische ‘splinging’ waarbij de mens zich vervreemde van de levende wereld om hem heen. Het is geen aanwijsbaar moment in de geschiedenis, maar een ‘golf’ die begon in het Neolithicum en waarvan de rimpelingen nog altijd voelbaar zijn.”⁵ Ze begon feitelijk al met de uitvinding van het vuur en de landbouw en het houden van dieren in de Oudheid, waardoor we ons als mens gingen vestigen in nederzettingen, die later uitgroeiden tot steden. Ook Plato deed een duit in het zakje, door het lichaam van de geest te scheiden. Het dualistische denken komt verder voort uit diverse modernisatieprocessen die in Europa een hoogtepunt bereikten tijdens de Renaissance, toen de wetenschap veel nieuwe ontdekkingen deed en grote denkers als René Descartes en Galileo Galilei in hun denken een expliciet onderscheid maakten tussen de natuur als abstract fenomeen en de rationele mens, die werd beschouwd als heer en meester van zijn eigen lot en van de wereld als zodanig. De natuur werd in het wetenschappelijk denken gereduceerd tot materie, tot grondstof en de mens had als vanzelfsprekend het recht om onuitputtelijk gebruik te maken van deze natuurlijke bronnen.

HÓZHÓ

Striving for balance in life, towards oneself, others and the earth

Navajo (US)

Kritieke toestand

Met al deze wetenschappelijke ontwikkelingen in de Moderne Tijd maakte de mens weliswaar vele sprongen voorwaarts op het gebied van technologie, hygiëne, kennis en luxe, maar met deze zogenaamde vooruitgang vond tegelijkertijd een onderwerping, exploitatie en onttovering van de wereld plaats, zo stelden de romantici in de 18^e en 19^e eeuw en vervolgens ook de postmodernisten. Ze hadden kritiek op de modernisatie, industrialisatie en later de urbanisatie en het kapitalisme en met name de romantici zagen de natuur als iets dat krachtiger was dan de mens. Ook de postmodernisten stelden dat het Carthesiaanse dualisme onzin was, verlangden terug naar de natuur en zagen de ultieme bevrijding in een herbetovering van de wereld, al zagen ze ook dat dit geen gemakkelijke taak was, aangezien de mens inmiddels immers was ontdaan van haar magische kijk op en ontzag voor de wereld en alle animistische religies onderworpen waren en waren afgedaan als bijgeloof en folklore.

In de ogen van Morton zijn alle huidige ‘technologische oplossingen’ slechts manieren om de natuur verder te onderwerpen en onvolmaakte pogingen om diens ware essentie te ontkennen, namelijk dat mens, dier en ding onlosmakelijk met elkaar verweven zijn. In zijn werk *Humankind* wil hij dan ook solidariteit kweken met ‘nonhuman people’.⁶ Morton wordt vaak gezien als ‘filosoof van het Antropoceen’, net als de hedendaagse Franse filosoof Bruno Latour. In zijn boek *Oog in oog met Gaia* biedt Latour in acht rijke lezingen stof voor een herbezinning op onze verstoorde relatie met de planeet. Hij roept daarvoor de hulp in van de Britse wetenschapper James Lovelock en diens ‘Gaia-hypothese’: de idee dat de aarde zich gedraagt als een zelfregulerend systeem, een soort superorganisme, een hypothese die wel degelijk ook wetenschappelijke navolging krijgt van ‘Earth system scientists’ die onderzoek doen naar het samenspel tussen alle verschillende aardse sferen.⁷

Hoewel de kritieken en nieuwe ideeën van diverse hedendaagse denkers hoop bieden, komt geen enkele denker echt voorbij de postmoderne idee dat de – met name door de modernisten opgeworpen – scheiding tussen mens en natuur weliswaar ongewenst is, maar vooral ook onoverkomelijk lijkt te zijn. Kunnen we, eenmaal onttoverd, in onszelf opnieuw een gevoeligheid aanboren om de wereld als betoverd, als bezield te ervaren? Kunnen we onze intuïtie vergroten voor het belang van oude volksrituelen en kunnen we er zelfs van leren? Kunnen we erin vertrouwen dat daar iets heel waardevols in zit dat ons moderne waarnemingsvermogen wellicht te boven gaat, in plaats van ze af te doen als folklore met hooguit een sociale functie?

Ik krijg geen genoeg van de rivier, die een kalmerende werking op me heeft en ik kan me gewoonweg niet voorstellen dat iemand haar zou reduceren tot louter grondstof voor menselijk gewin. Het doet me denken aan een verhaal van de Duitse filosoof Martin Heidegger: “In onze moderne tijd zien we de rivier als iets dat ons wat kan opleveren. Met een stuwdam kunnen we bijvoorbeeld elektriciteit opwekken. Maar we vergeten dat die rivier ook een meer oorspronkelijke betekenis heeft voor een gemeenschap, die eromheen woont. Voor hen is die rivier geen te beheersen object, maar ten diepste bepalend voor wie ze zijn.”⁸

Weefsel van wijsheden

Alsof het zo moest zijn, komt tijdens het schrijven van dit essay het boek *Braiding Sweetgrass* op mijn pad van Robin Wall Kimmerer, gevierd hoogleraar botanica en stamlid van de Citizen Potawatomi Nation in Oklahoma. In haar boek combineert Wall Kimmerer haar wetenschappelijke kennis van planten met de traditionele wijsheid van haar voorouders. Als meesterlijk verteller verweeft ze empirische natuurobservaties naadloos met haar eigen natuurervaringen en oeroude Indiaanse zienswijzen. Ze boort ermee een gevoeligheid aan voor de intelligentie van planten en de lessen die we van ze kunnen leren.

Wall Kimmerer vertelt verhalen over hoe ze is opgevoed door de wilde aardbeien in het land achter haar huis en opgroeide met het scheppingsverhaal van *Skywoman* als onderdeel van de constellatie aan lessen die bij haar volk bekend zijn als de ‘Original Instructions’, wat geen regels of geboden zijn, maar die veeleer als een kompas een oriëntatie bieden voor het leven. Net als het christelijke scheppingsverhaal, draait het verhaal van *Skywoman* om een vrouw (de oermoeder) en een tuin, maar waar *Skywoman* werd opgevangen door de wereld toen ze viel, en uit dankbaarheid een tuin creëerde voor het welzijn van alle levende wezens, werd Eva verbannen uit de tuin omdat ze van haar vrucht at. De verhalen geven ieder een compleet andere oriëntatie op de wereld. Wall Kimmerer vertelt verder hoe haar ouders iedere ochtend begonnen met een ceremonie om dank en vreugde te uiten richting de Creatie en hoe Indianen reeds vroeg – veel eerder dan de wetenschap – begrepen op welke vernuftige manier pecanbomen met elkaar communiceren waardoor de pecanbomen in één bos tegelijkertijd, als ware het pure magie, kunnen besluiten vruchten te dragen – iets wat niet vanzelfsprekend ieder seizoen gebeurt.

De taal van planten

Haar leven en werk lijkt een evenwichtsoefening in het eren van de kennis van haar volk en het vertalen en doorgeven ervan naar een breder, niet-Indiaans publiek, zonder dat deze kennis aan rijkdom inboet of wordt gereduceerd tot een Westerse manier van weten, maar ook zonder de wetenschap tekort te doen. Ze spreekt zowel het ‘wetenschaps’ als het ‘plants’ vloeiend en beiden talen hebben haar verrijkt, zij het op andere wijzen: “Science polishes the gift of seeing... of careful observation. Indigenous traditions work with the gifts of listening and language.”⁹

Ik gebruik hier bewust het woord ‘gereduceerd’ omdat de benadering van de natuur in het wetenschappelijke wereldbeeld, in ieder geval ten opzichte van het Indiaanse wereldbeeld, reductionistisch, mechanisch en strikt objectief is. “The questions science raised were not *Who are you?* but *What is it?* No one asked plants, *What can you tell us?* The primary question was *How does it work?* Plants were reduced to objects; they were not subjects ... Over the years I learned to speak fluent botany. A tongue that should not, by the way, be mistaken for the language of plants.”¹⁰

Bestaat er een scheiding tussen mij en de rivier? Of voel ik me ermee verbonden, één zelfs? Ik kijk naar de dansende muggen boven het wateroppervlak en besluit dat ik mijn gevoel nog altijd typisch postmodern is: enerzijds word ik geraakt door de betoverende werking van de rivier, anderzijds voel ik daardoor juist hoezeer ik geen onderdeel van die betovering ben. Hoe kan ik deze betovering wel volledig ervaren, wat is daarvoor nodig? Welke houding dien ik aan te nemen, welke gedachten dien ik toe te laten of juist te verbannen, welk gevoel speelt mee, welke taal dien ik te spreken, of dien ik misschien te leren luisteren naar het verhaal van de rivier?

'Skywoman, Moment in Flight' (2003) | Bruce King

Her-vertellingen

Door de manier waarop ze opgroeide leerde Wall Kimmerer bovenal te luisteren naar planten: “I like to imagine that when Skywoman scattered her handful of seeds across Turtle Island, she was sowing sustenance for the body and also for the mind, emotion, and spirit: she was leaving us teachers. The plants can tell us her story; we need to learn to listen.”¹¹ Ze haalt ook ecoleoloog, schrijver en activist Gary Nabhan aan, die schreef: “We can’t meaningfully proceed with healing, with restoration, without ‘re-story-ation’”¹² en daarmee slaat ze volgens mij de spijker op z’n kop. Immers, begint een andere grondhouding in de wereld niet met het vertellen van een ander soort verhalen over de wereld? En begint dat niet met het leren luisteren naar en spreken van een andere taal?

Aan de hand van een vergelijking tussen het Engels en één van de 350 oorspronkelijke Indiaanse talen in Noord- en Zuid-Amerika, het Potawatomi (de taal die haar eigen voorouders spraken), laat ze duidelijk zien hoezeer de taal die je spreekt van invloed is op je kijk op en houding in de wereld. Een taal geeft veel bloot over de normen en waarden van de mensen die deze taal ontwikkelden. Zo bestaat het Engels voor 70% uit zelfstandige naamwoorden en voor slechts 30% uit werkwoorden (“...somehow appropriate to a culture so obsessed with things”¹³). In het Potawatomi is deze verhouding precies omgekeerd.

WOOHITIKE

The brace and courageous spirit that lies in every person
Lakota (North and South Dakota, US)

De grammatica van bezieling

Een ander opmerkelijk verschil is dat Europese talen zelfstandige naamwoorden vaak een geslacht geven, terwijl het Potawatomi de wereld niet indeelt in mannelijk en vrouwelijk, maar in bezield en onbezield. Zo is het woord waarmee je aangeeft dat je een mens hoort, in het Potawatomi compleet anders dan het woord waarmee je aangeeft dat je een vliegtuig hoort.¹⁴ Ook beschouwt het Potawatomi een hele hoop zelfstandige naamwoorden als werkwoorden, mits ze bezield zijn, tenminste.

Zo betekent het werkwoord *wiikwegamaa* zoiets als ‘een baai zijn’ (*to be a bay*). Dat woord vangt de complete betekenis van wat het betekent om een baai te zijn: de geur van het baaiwater, het geluid van het zand als het water zich terugtrekt en de manier waarop het water tegen de rotsen klotst inclusief. Een baai is een zelfstandig naamwoord enkel wanneer het door mensen ontworpen is en is gevangen tussen aangelegde kustlijnen. Het werkwoord *wiikwegamaa* bevrijdt de baai van deze levenloze ketenen en vangt het wonder dat het water heeft besloten tijdelijk de vorm van een baai aan te nemen. In het Potawatomi is het, kortom, mogelijk om te spreken over al het leven dat overal om ons heen opwelt, het is een taal die constant rept over een diep respect voor de bezielde wereld.¹⁵

Het Engels daarentegen heeft weinig mogelijkheden om te spreken over deze bezieling, laat staan het respect ervoor. In het Engels ben je een mens of een ding, een ‘he’, ‘she’ of een ‘it’. Hiermee worden alle niet-menselijke zaken automatisch gezien en aangesproken als een ‘it’. Het Potawatomi heeft overigens een veel ruimer begrip van wat levende zaken zijn. Daar waar onze biologie water en rotsen indeelt bij de categorie ‘levenloos’, beschouwt het Potawatomi beiden als levend. Ook bergen, vuur en plekken zijn levende zaken. Je zou hiermee kunnen zeggen dat het spreken en denken in het Engels – of een vergelijkbare Europese taal – impliciet toegang geeft of zelfs aanzet tot een disrespect voor de natuur, aangezien de taal alles en iedereen behalve de mens het recht ontnemt een (levend) persoon te zijn. Zou de wereld er niet heel anders uitzien als al deze zaken niet als een ‘it’ werden gezien? Als we een boom zagen als een mede-persoon?¹⁶

PILIRIQATIGIINNIQ

Togetherness, community spirit, working together for the common good
Inuktitut (Canada)

Verwantschap, dankbaarheid en wederkerigheid

De vragen blijven lang nagalmen in mijn hoofd. Ligt in onze taal en verhalen een sleutel tot een andere verhouding tot de natuur? Sterker nog, hebben we niet juist een andere taal nodig om een ander soort verhalen te kunnen vertellen over de wereld? Kunnen we, door onze taal anders vorm te geven een andere grondhouding ontwikkelen? En is daarbij de Indiaanse grondhouding een goed voorbeeld? Een grondhouding, voor de duidelijkheid, waarin alle

natuurlijke zijnden om ons heen worden beschouwd als bezielde verwanten waarmee een wederkerige relatie bestaat en waarin de mens gezien wordt als de jongste broeder van de Creatie, waardoor alle bomen, planten, stenen, plekken en dieren automatisch onze leraren worden, aangezien ze al langer in deze wereld zijn? Een houding die gebaseerd is op dankbaarheid en respect voor alles wat gegeven is in de wereld en die de wederkerige relatie tussen alle zaken bestudeert, respecteert en beschermt? Kunnen we een dergelijke houding überhaupt aannemen, gezien ons verleden, onze opvoeding en alles wat de Europeanen hebben aangericht in de wereld?

Een dergelijke houding stemt in ieder geval tot nederigheid, iets waar het veel wetenschappers en andere mensen die vervuld zijn van het geloof in de Vooruitgang, aan ontbreekt. Zij zijn eerder vervuld van *hubris*, een overdreven en misplaatste overmoed ten aanzien van de mensheid en de door de mens ontworpen technologieën. Het is een gevaarlijke combinatie, *hubris* en de huidige snelle technologische ontwikkelingen. Het laat immers weinig ruimte voor een gevoeligheid voor de mogelijke *unknown unknowns*¹⁷ in het nadenken over de voor- en nadelen, de gevolgen en de gevaren van nieuwe technieken.

De grondhouding die in het Potawatomi verweven is, gaat verder dan het ‘vitale materialisme’ waar politiek theoretica Jane Bennett van spreekt in haar boek *Vibrant Matter*. Weliswaar zullen veel Indianen instemmen met Bennett’s strijd voor een actieve deelname van niet-menselijke krachten in het politieke discours, voor een emancipatie van ‘de dingen op zichzelf los van het menselijke perspectief’ en voor een erkenning van een samenhangend krachtenveld als beginsel van gebeurtenissen in de wereld. Bennett komt echter niet volledig los van een antropocentrische denkwijze. Ze heeft het immers over een ‘vitale materialiteit’ van menselijke en niet-menselijke krachten die door en over menselijke lichamen stromen, waarmee ze alsnog het menselijk lichaam prioriteert en de scheiding tussen menselijk en niet-menselijk in stand houdt. Ze heeft het bovendien nog altijd over niet-bezielde dingen die de eigenschap hebben bezielde te zijn: “Thing-power is the curious ability of inanimate things to animate, to act, to produce effects dramatic and subtle.”¹⁸

In plaats van dat ik naar de rivier kijk, bevind ik me ineens in de rivier. Ze is om me heen, ik ben in haar, zij is in mij, wij zijn elkaar. Een ‘In-der-Fluss-sein’ waar geen sprake is van een scheiding of een tegenover, maar waar alleen een direct Zijn aanwezig is.

'In-der-Fluss-Sein' (2019-2022, filmstill) | Eigen werk in uitvoering

Waldfreude

Wall Kimmerer heeft me geraakt. Ze liet me ervaren dat ik, ondanks dat ik (nog) geen plants spreek, wel kan leren luisteren naar de natuur. Ze liet me inzien dat ik, ondanks dat ik geen plants spreek, me wel kan verhouden tot de wereld als zijnde beziel en me ertoe kan wenden als mede-persoon, verwant, als *kindred*. Dit omvat niet zozeer een her-betovering – iets wat op mij overkomt als een *contradictio in terminis* en wat me vrij gekunsteld lijkt – of een geloof in magische wezens of toverkrachten – een natuurreligie als die van de indianen wordt vaak in het folklore-hokje gestopt en dat doet het tekort, maakt het feitelijk belachelijk.

De wereld als beziel beschouwen en al haar bewoners als verwanten, heeft eerder te maken met een her-inneren: een opnieuw verinnerlijken van deze oude waarden, die lang geleden voor ieder mens golden.

Het veranderen van je grondhouding hangt samen met het veranderen of herstructureren van je taal, verhalen, handelen en kijk op de wereld. Wanneer één van deze zaken verandert, veranderen de andere waarden ook mee. Door naar andere verhalen te luisteren of zelf nieuwe verhalen te maken, kan je hele wereldbeeld en houding omslaan. *Braiding Sweetgrass* is zo'n boek dat het mogelijk maakt een andere kijk en houding ten opzichte van de wereld te ontwikkelen.

Bij elk verhaal dat Wall Kimmerer vertelt, voel ik hoe mijn wereldbeeld onomkeerbaar verandert en hoe ik met meer vreugde, bezieling en liefde naar de wereld om me heen kijk. Het gekke is dat als je eenmaal een woord hebt voor iets, dat het dan ineens ook tastbaar wordt, werkelijkheid. De vormen van je gedachten beginnen ineens deze nieuwe manieren van kijken, van zijn, in zich op te nemen.

Symbiose

Eén van de mooiste verhalen uit Wall Kimmerer's boek vind ik die van de *Three Sisters*, te weten de gewassen maïs, bonen en pompoen, die volgens de Indiaanse teeltwijze tezamen worden geplant. Bij deze vorm van polycultuur wordt eerst de maisplant gezaaid en als die eenmaal ontsproten is, worden eromheen vier bonenplanten gezaaid, die rond de steel van de maisplant kunnen groeien. Vervolgens worden vier pompoenplanten gezaaid, die zich op de bodem rond de twee andere planten verspreiden.

De planten zijn in alle opzichten wederkerig: zo fungeert maïs als bonenstaak, pompoen bouwt een beschermend microklimaat rond de planten dat vocht vasthoudt en waarmee onkruid en insecten worden geweerd en bonen binden, in symbiose met bacteriën, stikstof in hun wortels, een meststof die maïs en pompoen nodig hebben. De combinatie van de drie gewasvruchten vormt bovendien een evenwichtig dieet dat alle essentiële aminozuren bevat.

De symbiose van de *Three Sisters* staat symbool voor zoveel meer. De belangrijkste les die er volgens Wall Kimmerer in schuilt is dat ieder individu uniek is en dat ieder zijn of haar unieke gave dient in te zetten om te zorgen voor de ander en om samen te werken, en dat op die manier iedereen gevoed zal zijn.¹⁹ Wall Kimmerer ziet het ook als een bredere metafoor voor een symbiotische relatie tussen inheemse kennis en westerse wetenschap, die beiden overigens geworteld zijn in de aarde. Maïs staat daarbij voor de traditionele ecologische kennis, voor het fysieke en spirituele kader dat de nieuwsgierige boon, die voor de wetenschap staat, kan leiden. Deze twee kunnen zich vervolgens tezamen als een dubbele helix voortbewegen. Pompoen staat voor de ethische habitat van co-existentie en wederzijdse bloei en Wall Kimmerer sluit haar metafoor af met de woorden waar ik ook dit essay graag mee afsluit: "I envision a time when the intellectual monoculture of science will be replaced with a polyculture of complementary knowledges. And so all may be fed."²⁰

Bronnen

¹ Dit woord alle volgende inheemse woorden die in dit essay worden uitgelicht (in groene letters), zijn afgeleid van het artikel *10 Inspiring words you may never have heard*, *Positive News*, 2016. Geraadpleegd in augustus 2022 via <https://www.positive.news/perspective/blogs/10-inspiring-words/>

² Pieter Lemmens, *Liefdeloze Wereld – Bernard Stiegler over de strijd om de geest in het hyperindustriële tijdperk* (ResearchGate, Januari 2009), 3. Geraadpleegd via: https://www.researchgate.net/publication/254877682_Liefdeloze_wereld_Bernard_Stiegler_over_de_strijd_om_de_geest_in_het_hyperindustriële_tijdperk

³ Lemmens, *Liefdeloze wereld*, 3.

⁴ Lemmens, *Liefdeloze wereld*, 3.

⁵ Jaap Tielbeke, 'Filosofen van het Antropoceen', *De Groene Amsterdammer* (2018). Geraadpleegd via: <https://www.groene.nl/artikel/filosofen-van-het-antropoceen>.

⁶ Tielbeke, 'Filosofen van het Antropoceen'.

⁷ Tielbeke, 'Filosofen van het Antropoceen'.

⁸ 'Martin Heidegger (1889-1976), Omstreden inspiratiebron', *Human* (2015). Geraadpleegd via: https://www.human.nl/speel~WO_NTR_828000~omstreden-inspiratiebron-martin-heidegger-1889-1976~.html#:~:text=Neem%20bijvoorbeeld%20een%20rivier,.een%20gemeenschap%2C%20die%20eromheen%20woont.

⁹ Robin Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass. Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants* (London: Penguin Books Ltd, 2020), 48.

¹⁰ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 42 en 47.

¹¹ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 10.

¹² Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 9.

¹³ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 53.

¹⁴ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 53.

¹⁵ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 55.

¹⁶ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 57.

¹⁷ Het idee van *unknown unknowns* werd gecreeerd in 1955 door de twee Amerikaanse psychologen Joseph Luft en Harrington Ingham, die het begrip gebruikte binnen hun methode om mensen te helpen hun relatie met zichzelf en anderen beter te begrijpen.

¹⁸ Jane Bennett, *Vibrant Matter. A political Ecology of Things*, (North Carolina: Duke University Press: 2010), 6.

¹⁹ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 139.

²⁰ Wall Kimmerer, *Braiding Sweetgrass*, 139.